

Vissa former har ett svenskt ursprung, såsom den praktfulla hjortterrinen, medan andra kommer från utlandet, såsom de originella s.k. tulpanställen med rötter i holländskt 1600-tal. Hon ger också en bakgrund till några mer kända dekorationsmotiv, såsom kungamonogrammet med korsande lagerkvistar och ”fågel på klippa”. Avslutningsvis ger hon en kort utblick över tidens nordiska fajansfabriker.

Bokens titel *Skärvor av en dröm* ger anledning till en första kommentar. Den är läcker och passar väl ihop med den smakfulla layouten, och den ger med sin dubbla innebörd dels en tydlig anspelning om bokens innehåll, dels om Cösters stäckta förhoppningar om en framtida fajanstillverkning vid Pålsjö bruk, dels Fritetidens stäckta förhoppningar om en storslagen framtid i manufakturernas tecken. Med Gunilla Erikssons bok får vi både följa ett personligt levnadsöde och ta del av en grundläggande handledning i den tidens fajanstillverkning. Skildringen av Cösters väg mot framgång och hans kamp i den bitvis snåriga 1700-talsbyråkratin är medryckande, ibland kanske något för subjektiv, men trots detta är den övertygande och välskriven. Genom att ösa rikligt ur det omfattande källmaterialet har författaren skapat en färgstark och tidstrogen bild av ett dåtida människoöde.

Konsthistoriskt mer intressant är dock den grundliga redogörelsen av ett dåtida fajansföretag med manufakturerna vid Pålsjö och i Växjö som de aktuella exemplen. Eriksson är en kunnig konsthistoriker och skarp fajansexpert; hon leder läsaren på ett engagerat och säkert sätt in i ett material som hon känner väl till. Med stort tålamod och pedagogisk skicklighet redogör hon övertygande inte bara för 1700-talets fajanstillverkning och dess många olika aspekter, utan också för de två manufakturernas verksamhet och produktion, så långt det nu låter sig göras med tanke på det starkt reducerade föremålsmaterialet. Hennes ingående studier av såväl de skriftliga källorna som de befintliga föremålen ger en god bild av framför allt Pålsjö bruk och dess olika särdrag.

Boken bygger på ett mångårigt och mödosamt arkivarbete och min enda reservation, förutom att litteraturlistan kunde ha arrangerats på ett mer överskådligt sätt, är den stundom överbelastade texten. Framställningen hade vunnit i klarhet utan att förlora vare sig i trovärdighet eller i livfull tidston om mängden detaljer hade begränsats, i synnerhet som texten är väl underbyggd av såväl en bra notapparat som en diger bilagedel med ett fyrtiotal källavskrifter.

Men ambitionen med projektet har varit hög och det

avslöjar sig i flera avseenden, bland annat genom det stora antalet bilder och de genomgående intressanta bildtexterna som ger en rikhaltig information vid sidan av huvudtexten, men också genom det faktum att författaren givit ut boken på eget förlag. Det är ett djärvt företag i dessa tider, då denna typ av speciallitteratur knappast når så värst långt utanför den mer engagerade forskarkretsen. Men ska kunskapen om det svenska 1700-talet gå vidare och nå en annan konkretionsnivå än dagens behövs denna typ av djuplodande forskarsinsats.

Cecilia Engellau-Gullander, Stockholm

Valloner – järnets människor. Anders Florén & Gunnar Ternhag (red.) Gidlunds Bokförlag, Hedemora, i samarbete med Dalarernas Forskningsråd, 2002. 290 s. ISBN 91-7844-333-4.

Det finns en omfattande forskning om valloninvandringen till Sverige och det nederländska kapitalets inverkan på det svenska samhället under 1600-talet. Denna forskning är dock i flera stycken föråldrad. Redan 1957 kunde Karl Gustaf Hildebrand konstatera betydande kunskapsluckor i denna process.

Under senare år har främst Uppsalahistorikern Anders Florén bidragit med ny kunskap men också pekat på betydande svagheter i tankegångar som dominerat den äldre synen på vallonerna och deras verksamhet i Sverige.

Florén och hans forskning har också varit drivkraften bakom det projektsamarbete ”järnets människor”, som inleddes 1994 mellan vallonska och svenska forskare, såväl historiker som samhällsvetare med ambitionen att brett undersöka den vallonska invandringen till Sverige.

De samverkande parterna har varit Historiska institutionen vid Uppsala universitet och Université Catholique de Louvain i Louvain-la-Nueve, Belgien.

Resultatet föreligger nu i en brett upplagd antologi som utgår från frågor som: Varifrån kom vallonerna? Varför flyttade de till Sverige? Vad har vallonerna betytt för svensk järnhantering? Hur länge bildade de en egen grupp? Hur har de betraktats i Sverige?

Till sin struktur består boken av tre delar: 1. *Vallonien – förhistorien* som diskuterar vilka förhållanden som rådde i Vallonien, insatt i den större nederländska utvecklingen under den tidigmoderna perioden, dvs. vid tiden för vallonmigrationen till Sverige. 2. *Efter utflyttningen*, där fokus flyttas från Vallonien till Sverige och några centrala företeelser i vallonernas liv analyse-

ras. 3. *Myten, efterspelet* som ägnas åt historiografiska spörsmål, kring synen på vallonmigrationen, utifrån situationen i såväl Sverige som dagens Belgien.

Inledningsvis ger historikern Claude de Gerbeheye en översikt över den vallonska järnhanterings utveckling under tiden 1500–1800 utifrån den viktiga regionen Luxembourg – en kraftigt expanderande region under början av 1600-talet. Denna expansion skedde samtidigt som andra regioner i Vallonien gick tillbaka – alltså en sorts parallell till utvecklingen i Sverige.

Historikern Maj Britt Nergård behandlar den tradition av köpenskap och kapitalism som fanns i Nederländerna redan under medeltiden. Det är denna typ av entreprenörsvirksamhet, menar Nergård, som Louis de Geer tog med sig och praktiserade i Sverige, något som i grunden kom att förändra den svenska ekonomin.

En viktig bakgrund för den vallonska migrationen anses den religiösa situationen i Nederländerna ha varit. Detta diskuteras av både historikern Michel Dorban och teologen Hugh R. Boudin i de följande artiklarna.

Bokens första avdelning avslutas med Jean Germains bidrag om det tidigmoderna vallonska namnskicket. Han frågar sig t.ex. om det utifrån namnen på emigranterna är möjligt att härleda deras regionala härkomst. Germain konstaterar också att flera vallonska namn anspelade på yrken inom järnindustrin.

En tavla som ägaren till Lövsta Bruk, Carl de Geer, lät måla vid sekelskiftet 1700 är utgångspunkten för universitetsbibliotekarien Tomas Anfälts porträtt av det patriarkala bruket, med alla dess invånare, inklusive patron de Geer och hans familj.

Ekonomhistorikern Göran Rydén's artikel om vallonsmidet och vallonjärnet fyller tidigare kunskapsluckor och exemplifierar vilken mytbildning som skett rörande vallonjärnet. Uppfattningen att stångjärnsmide länge var liktydigt med vallonsmide samtidigt som vallonjärnet dominerade den svenska exporten stämmer inte menar Rydén. Vallonsmidet utgjorde ungefär femton procent av den svenska tillverkningen och möjligen en något större del av exporten. Dessa stångjärnsmängder fann avsättning i främst England.

Järnbruken i Finland, Småland och Norrland är temat för historikern Georg Haggren, som intresserar sig för den betydelse vallonerna haft i de provinsiella brukerna under 1600-talets etableringsfas. Många valloner arbetade som kolare på provinsbrukerna i Finland och Småland, där de införde en ny kolningsteknik. Men de var också hammarsmeder på järnbruk i Finland, Gästrikland och Hälsingland förutom på bruk i Bergslagen

utanför Uppland och Östergötland. Här införde de nya metoder och tekniker, bl.a. den s.k. styckgjutningen som sedan raskt anammades av svenska masmästare.

Den belgiske historikern Paul Servais och historieprofessor em. Hans Norman avslutar bokens andra avdelning med var sin analys av familj och befolkning i Belgien respektive Sverige. Servais ställer lagar och sedvänjor i 1700-talets Liège mot praxis vid testamenten och arvskiten och kan på så sätt visa på en tydlig jämställdhet mellan syskon vid arvskiten och på en förvånande självständighet för kvinnor, liksom familjens starka ställning gentemot släkten.

Hans Norman belyser i sin demografiska studie befolkningsutveckling, födelsetal, giftermålsmönster, flyttningar, dödstal, födelseöverskott och spädbarnsdödlighet vid brukerna i Forsmark och Söderfors under perioden 1775–1855. Han finner att det förekom stor omflyttning av tjänstefolk på korta distanser medan den yrkesutbildade arbetskraften var stabil. Norman förklarar detta bl.a. med att levnadsförhållandena på de patriarkaliskt organiserade brukerna var bättre än i den omgivande agrara miljön.

Det är först under senare år som den vallonska emigrationen till Sverige har börjat intressera de belgiska forskarna, konstaterar historikern och forskningschefen vid Fondation wallone, Luc Courtois, i sin artikel om vallonmigrationen i belgisk historieskrivning. Han menar att mytbildningen är stor och att några systematiska historiska studier i detta ämne inte har genomförts. För detta krävs fördjupade studier i nära samarbete mellan belgiska och svenska forskare, något som alltså har inlets i och med denna bok.

Bokens historiografiska del fortsätter sedan med ett bidrag av den belgiske forskningsledaren Jean Pirotte, som ger historikerns syn på den vallonska identiteten under tre sekel. Till skillnad från den vallonska identiteten i dagens Belgien, som är en del av ett svårhanterligt problem, menar Pirotte, så är det fel att tala om någon vallonsk identitet under 1600- och 1700-talen. Även om man möjligen kan urskilja ”vissa embryonala element” av en vallonsk självkänsla så var identiteten svag och otydlig vid tiden för vallonemigrationen till Sverige. I Sverige kan gruppen emellertid ha odlat denna självkänsla för att särskilja sig från det svenska.

Konstruktionen av vallonbilderna och hur denna användes av den svenska arbetarrörelsen under mellankrigstiden är temat för Anders Florén och Maths Isacsons artikel *Vallonerna och bruket i den svenska politiska mellantidsdiskursen*. Vallonberättelserna passade väl

in i bilden när en ny identitet skulle skapas under folkhemmets uppbyggnadsfas. I tidningen *Metallarbetaren* blev vallonen en metafor som kunde användas i uppfostringsarbetet av en yrkesskicklig och tekniskt kunnig, skötsam och förändringsbenägen solidarisk arbetare. Vallonen som myt och metafor gav arbetarklassen historiska rötter och därmed också rätten att ställa krav på en plats i det framtida rättvisa samhälle som nu skulle skapas, skriver Florén och Isacson.

I Upplands bruksbygder har nyckelharpan länge knutits till områdets valloner. Det har funnits en spridd uppfattning om vallonernas betydelse för instrumentet; att vallonerna förde med sig nyckelharpan från sina ursprungstrakter och introducerade instrumentet i norra Uppland och att nyckelharpan framförallt har spelats av vallonättlingar. Musikvetarna Gunnar Ternhag och Mathias Boström visar i den avslutande artikeln att båda dessa föreställningar tillhör mytbildningen kring vallonerna. Nyckelharpan spelades i Uppland långt innan vallonerna kom och samtidigt som dess popularitet kraftigt ökade i Sverige under folkmusikens 1970-tal visste man i Belgien inget om vare sig instrumentet eller dess påstådda anknytning till vallonernas nordliga förfäder. I sin kritiska studie diskuterar de sambandet mellan nyckelharpan och vallonättlingarna på två plan, ett historiskt och ett nutida. Artikeln innehåller en intressant analys av hur instrumentet och dess popularitet har spridits – den etnifiering som drabbat nyckelharpan.

I *Valloner – järnets människor* har forskare från båda länderna för första gången presenterat sina resultat i en gemensam svenskspråkig utgåva. Det har blivit en gediget kunskapsmättad och mycket intressant skrift som trots sitt breda anslag inte känns spretig utan väl sammanhållen av en effektiv och funktionell struktur. Boken är försedd med register och en samlad litteraturförteckning som samtidigt fungerar som en bibliografi över arbeten om den vallonska migrationen till Sverige.

Göran Hedlund, Lund

Tradition i trä. En resa genom Sverige. Ingela Broström (red.). Byggförlaget, Stockholm 2002. 320 s., ill. ISBN 91-7988-213-7. Lars Sjöberg, Ingalill Snitt: *Svenska trähus.* Prisma, Stockholm 2002. 220 s., ill. ISBN 91-518-3750-1.

För drygt tjugofem år sedan manifesterades det byggda kulturarvet i det s.k. byggnadsvårdsåret. Under samma

tid omorganiserades ansvaret för och arbetet med såväl fornlämningar som bebyggelse. Särskilda länsantikvarietjänster inrättades vid länsstyrelserna för att handha dessa frågor i samarbete med de regionala museerna och riksantikvarieämbetet.

Under det senaste kvartssekle har synen på den byggda miljöns kulturvärden vidgats från att tidigare främst varit fokuserad på enskilda byggnader, till att omfatta bebyggelsen och dess kontext, kulturmiljöer och fram till dagens kulturarvsbegrepp. Arbetet inom kulturmiljövården har under denna tid på ett mycket framgångsrikt sätt lett till en ökad kunskap och medvetenhet kring den byggda miljöns värden. Folkbildningsaspekten är i detta avseende minst lika viktig som en effektiv lagstiftning. Kunskap ger ökad förståelse och bebyggelsehistoria är ett fängslande område eftersom vi alla har relationer till byggnader långt tillbaka i minnet eller högst påtagligt i vardagen. I *Tradition i trä* och *Svenska trähus* presenteras både intresseväckande och mycket kunnigt den svenska träbyggnadstraditionen. Dessa publikationer kommer att inspirera och glädja en stor och vid läsekrets och det är mycket positivt. Samtidigt väcker det frågor kring dagens forskning och kunskapsuppbyggnad om landsbygdens bebyggelse.

Det finns ett brett spektrum av litteratur inom det bebyggelsehistoriska ämnesområdet, men forskningen har närmast gått kräftgång under de senaste decennierna. Arbetet inom den regionala kulturmiljövården förändrades däremot under 1970-talet med en stor satsning på övergripande inventeringar av såväl stads- som landsbygdsbebyggelse. Det fördjupade arbetet fram till dagens engagemang med att diskutera kulturarvets roll i samhället och ta fram en agenda för arbetet inom kulturarvsområdet har även forskningsmässigt inneburit en nyorientering. Målsättningen är att skapa en bredare dialog kring kulturarvsfrågor.

En väsentlig del i det antikvariska arbetet är att tolka och förklara det historiska förlopp som är direkt avläsbart i bebyggelsen och ta tillvara den historia som människor beskriver som värdefull för miljön. Det antikvariska ansvaret måste även omfatta den pedagogiska uppgiften att förmedla de historiska sammanhangen. De båda publikationerna *Tradition i trä* och *Svenska trähus* svarar helt upp till denna ambition. De förmedlar en kunskapsradition som leder oss in i det byggda kulturarvet.

Den kulturhistoriska bebyggelseforskningen, med landsbygdens bebyggelse i fokus, var ett omfattande forskningsfält under första hälften av 1900-talet. Lands-